
Recenserat

Solveig Schulz: *Med hänsyn till bostäders värden. Ett arkitekturideal utvecklas och prövas vid ombyggnad – Göteborg 1968 – 1984*. Akademisk avhandling för teknisk doktorsexamen vid arkitektursektionen, Chalmers tekniska högskola i Göteborg.

Lennart Holm
Arkitektur, KTH

Ombyggnadsideologier

Denna sammanläggningsavhandling var föremål för disputation i maj 1989. Avhandlingen hänvisar till tre bilagor. Den första ingår i avhandlingsskriften och heter "Från totalsanering till varsam ombyggnad" och är en kommenterad bibliografi med ombyggnadsdebatten i Göteborg som centrum. Bilaga 2 *Djurgårdsgatan 21 & 23 – ett försök med varsam ombyggnad* är en institutionsrapport som redogör för ombyggnaden av några fastigheter byggda omkring 1890. Den tredje bilagan *Sanna – bevarat och förnyat. Förnyelse av ett bostadsområde från 1940-talet* är en institutionsrapport skriven tillsammans med Heijl och Hurtig. Även den är en beskrivning av problem och genomförande av en varsam ombyggnad.

Avhandlingens tes är att det går att ta tillvara arkitektoniska värden vid förnyelse av bostadsbebyggelse. Den vill ge prov på arkitektens möjligheter att göra detta och på hur utvärderingen av sådana

egenskaper som bör bevaras kan gå till. Den diskuterar hur villkoren för en sådan arbetsprocess bestäms av synsättet på "varsamhet" och hur detta kan avvika från nybyggnadsidealerna, som ju traditionellt präglar både ny- och ombyggnadsverksamheten. Metoden som används är omsorgsfulla beskrivningar och analyser av ett antal ombyggnadsfall som haft karaktären av experiment, där man alltså försöksvis kunnat avvika från traditionellt beteende. Där ges alltså exempel på värden att bevara och värderingar av dessa från byggherre, arkitekt och brukare genom medinflytande i projekteringsprocessen. Författaren karakteriserar försöken som "klinisk verksamhet" och menar alltså att erfarenheterna fått dras från tillfällena som uppträtt, inte från ett systematiskt urval. Till denna inledning om tes och metod fogas ett referat av debatten kring bostadsförnyelse i Göteborg (som utförligare dokumenteras i den första bilagan).

Den empiriska redovisningen omfattar tre ombyggnadsprojekt. Det första omfattar fem fyrbostadshus vid Landala egna hem, där erfarenheter vunnits bland annat genom att de studenter som bodde på rivningskontrakt i dessa hus själva bildade en bostadsförening och deltog i ombyggnadsarbetet. Det andra och tredje projektet är de som redovisas i bilagorna och vars erfarenheter redovisas i avhandlingen. Där får man bland annat veta vad ombyggnad från "ren stomme" innebär och om de åsiktsskillnader mellan byggherre och projektör som bit för bit kommit i dagen vid arbetenas genomförande.

Avhandlingens tredje del med "sammanfattning och slutsatser" innehåller den teoriprovning som har vetenskapliga avsikter. Dess första hälft utgör en sammanfattning av erfarenheter om hur projektering för varsamhet kan bedrivas och sammanfattas i en mycket konkret förteckning över sådana praktiska åtgärder i projekteringsprocess och genomförande. Den bör kunna få stort värde för fortsatt utveckling av rutiner för varsam ombyggnad. Den andra hälften diskuterar hur "synsättet färgar genomförandet" och söker finna rötter i argument och traditioner till de olika attityder som man möter i ombyggnadsprojekt.

Dispositionen är inte självklar. Praktiska och teoretiska slutsatser blandas och referaten av litteratur, artiklar och debattinlägg finns på tre olika ställen. Rubriksättningen är emellertid tydlig, så det går bra att hitta. Språket är enkelt och bara i undantagsfall misshandlat av desktop-tekniken. Illustreringen är för-

vånansvärt bra i förhållande till det enkla framställningssättet och bildtexterna är innehållsrika. I litteraturförteckningen är Göteborg och CTH överrepresenterade – annars brukar det ju vara Stockholm.

En väsentlig fråga för den vetenskapliga bedömningen är författarens ställning i förhållande till det studerade materialet. Hon har själv under många år aktivt deltagit som opinionsbildare för så kallad varsam ombyggnad. De experiment som nu genomförts har tillkommit som ett svar på denna opinionsbildning. Hon deltar själv som projektör i experimenten och står slutligen nu i rollen som forskare för utvärderingen av dessa experiment och de insatser som gjorts i dem. Situationen är delikat och Solveig Schulx försöker inte dölja den. Var hon står är tydligt och hennes "bias" återspeglas i ordval, beskrivning av debattsituationer och det utrymme som referaten av CTH-gruppens debattinlägg ges. Med lätt dold förtjusning konstaterar hon till exempel att motståndarna i debatten om annedalssaneringen, som genomdrevs utan "varsamhet" så småningom hamnade i ekonomiska svårigheter. En mera korrekt experimentverksamhet kanske dels i förväg borde ha fastställt de kriterier eller "spelregler" som kunde accepteras av båda parter för varsamhetens framgång respektive motgång. Vidare borde den slutliga utvärderingen kanske göras av utomstående faktor för faktor eller i matris. Författaren visar i stället hur svårt det varit att åstadkomma en strikt experimentsituation. Typiskt för ombyggnadsarbeten är att nya omständigheter ständigt dyker upp och måste lösas raskt och kanske gärna på platsen. Författaren avslutar

också sin inledande metodredovisning med följande:

Min beskrivning blir alltså med nödvändighet präglad av att jag varit delaktig i förloppen, även om jag menar att jag varit så saklig jag kunnat utan att förlora den bärande idén. Det ligger emellertid också en styrka i arbetsmetoden, nämligen att kunna påverka, följa och skildra förhållanden inifrån. Jag tror exempelvis inte det hade varit möjligt för en utomstående forskare att få så grundlig information om bevekelsegrunderna för olika parters ställningstaganden. För mig har det gällt att utnyttja denna styrka i redovisning och slutsatser.

De praktiska erfarenheter som redovisas är som sagt tydliga och rejäla. Där diskuteras problem som uppstår när lägenhetsfördelningen ändras. Gällande bostadsbestämmelser uppfattas inte som något svårt hinder om man använder rimliga avstegsregler. Tillgänglighetskraven för dörrbredder, hygienutrymmen och liknande är besvärliga men kan respekteras. Möjligheterna att bevara genom reparation är större än vad man föreställer sig. Det som inte nu kan sättas i stånd bör man låta överleva. Det man är tvungen att riva ut bör man ta om hand; det kan användas i andra ombyggnadssammanhang. De detaljer man tvingas byta ut kan man kopiera, åtminstone några av de viktigaste kvaliteterna. Tillbyggnader bör ske med hänsyn men utan att bli pastischer. Alla dessa råd till en varsam projektör är bra. Frågan är om det är "vetenskap" eller erfarenhetsinsamling för en handbok?

Avhandlingens vetenskapliga värde och författarens eget intresse koncentreras i det avsnitt som kallas "Synsättet färgar genomförandet". Där försöker hon spåra hur de olika argumenten kring stadsförnyelse och bostadsförnyelse

hänger ihop, vilka politiska och psykologiska bakgrunder de kan ha, hur de uttrycks och vilka effekter de får på genomförandet av olika förnyelseobjekt. Referenserna är som sagt starkt göteborgspräglade, vilket både förenklar och förtydligar bilden. Den ger oss tre huvudstrategier. Den första kan vi kalla "ombyggnad från ren stomme". Den beskriver rutiner som utvecklats av och omhuldas av byggherrar och entreprenörer. Dessa har i allmänhet inget emot totalsaneringar eller saneringar kombinerade med ombyggnader inom ramen för befintliga planer. De kombinerar gärna ombyggnad med rivningar och förtätningar men kan med det karakteriserade tillvägagångssättet också engagera sig i rena ombyggnader.

Den andra strategin kallar vi "varsam ombyggnad" och dess tillskyndare vill arbeta med ombyggnader utan förändring av befintliga planer, accepterar vissa rivningar och förtätningar för att höja funktionsdugligheten i ett bostadsområde och accepterar ombyggnad som ett sätt för standardhöjning. Till standardhöjning hör möjligheten att tillgodogöra sig kvaliteten i tidigare byggnadsskick.

En tredje strategi är "restaurering", där bevarandet får ta överhanden över önskade funktions- och standardförbättringar. (Man skulle för att karakterisera författarens sympatier kunna kalla de tre strategierna för den oheliga, den heliga och den skenheliga).

Författaren sorterar de typer av argument som används i diskussionen framförallt mellan de två första strategierna. Dessa argument är sociala, funktionella, tekniska, estetiska, kulturella, ekonomiska och demokratiska.

Argumenten har olika vikt hos olika rollinnehavare, de boende, brukarna, ser främst till funktionella och ekonomiska egenskaper men kan också betona det estetiska och demokratiska. Förvaltarna och byggarna som ser ombyggandet som "sitt jobb" lägger vikten vid det tekniska och ekonomiska men har respekt för funktionella och sociala egenskaper. Arkitekterna/forskarna talar om miljökomponenter och betonar funktionella, estetiska och kulturella värden som de förstärker med sociala och demokratiska argument. Politikerna betonar sitt ansvar för framtiden och lägger vikten vid sociala och ekonomiska faktorer gärna med övertoner om kultur och demokrati. På detta fält av argument har Göteborgs-skolan, och bland dem för-

fattaren, agerat så att man sökt koppla de boendes och politikernas betoning av sociala, funktionella, estetiska, kulturella och demokratiska argument med sin egen yrkeserfarenhet om funktionella och estetiska frågor för att bemöta förvaltarna/byggarnas hårdvara av teknik och ekonomi. Solveig Schulz visar ungefär hur det har gått till.

Vi utanför kan konstatera att de varit framgångsrika. Begreppet varsam ombyggnad har till och med flutit in i den nya lagstiftningen och ger uttryck för ett hänsynsfullt arbetssätt som de kommunala byggnadsnämnderna skall slå vakt om och som skall ha sin motsvarighet i de låneregler som skall möjliggöra ombyggnaden av bostäder. Ätminstone i vissa konjunkturskeden.

Lennart Holm

Louise Nyström Gaunt: *Vetenskaplig vardagsvara. Reflektioner kring förhållandet mellan vetenskaplig kunskap, yrkeskunskap och vardagskunskap i bostadsforskning, bostadsprojektering och bostadsanvändning*. Akademisk avhandling för teknisk doktorsexamen vid arkitektursektionen, Chalmers tekniska högskola i Göteborg.

Annika Schéele

Stadsmiljögruppen, högskolan i Örebro

WARDAGSKUNSKAP och HÄNSYN

Nyckelord i två kvinnors doktorsavhandlingar i arkitektur

Debatten om paradig och perspektiv på arkitekturforskning fick en stimulerande skjuts, när Louise Nyström Gaunt och Solveig Schulz på försommaren disputerade i arkitektur på Chalmers. Avhandlingarna är mycket olika, samtidigt som båda representerar en spännande inriktning inom nyare forskning, inte minst så som den bedrivs av kvinnor. Min recension avser Nyström Gaunts avhandling *Vetenskaplig vardagsvara*. Schulz' avhandling, *Med hänsyn till bostädens värden*, recenseras på annan plats i detta nummer. I en avslutande kommentar kommer jag emellertid att diskutera några likheter och olikheter dem emellan.

Kunskap för vardag, yrke och vetenskap

Louise Nyström Gaunts avhandling är en mycket välskriven och lättläst programskrift för praktiskt användbar forskning. Hennes tes som genomsyrar

boken lyder: "Forskarens uppgift är att framställa forskningsresultat, det vill säga *vetenskaplig kunskap*. Mer precist kan detta uttryckas så här när det gäller stora delar av boendeforskningen: forskarens uppgift är att omsätta vardagskunskap till vetenskaplig kunskap och göra den tillgänglig för yrkeskunskapen." (s 13-14)

I boken *Kunskap för vår vardag* (Brita Åkerman m fl, 1984) skildras hur kvinnor under några decennier i mitten av 1900-talet utgick från sina erfarenheter och sitt vardagslivskunnande, när de skapade system, strategier och organisationer för utbildning, upplysning, forskning och utvecklingsarbete om hemmet. Sedan dess har den vetenskapliga kunskapen om vardagen vuxit på ett i internationellt perspektiv imponerande sätt. Brita Åkermans och hennes medsystrars smidiga sätt att föra ut kunskapen, både till husmödrar och olika producenter av vardagslivets förnödenheter, inklusive bostäder, tycks däremot vare sig ha bibehållits eller utvecklats. Mark-

naden kring vardagen har vuxit enormt och inflytandet splittrats på många in-tressen.

Nyström Gaunt sätter i sin avhandling fingret på dagens frustration: Att kunskapen om vår vardag inte kommer vardagslivet tillgodo. Hon behandlar samspelet mellan vetenskaplig kunskap, yrkeskunskap och vardagskunskap med avseende på bostadsforskning, bostadsprojektering och bostadsanvändning. Särskilt belyses problemet att överbrygga klyftan mellan bostadsforskning och dess tillämpning inom bostadsprojektering och byggande. Nyström Gaunt kallar denna klyfta för "tillämpbarhetsgapet" och ägnar slutkapitlet av sin bok åt att föreslå strategier för att forskningsresultat bättre ska komma till praktisk användning.

Den ojämlika kunskapen

Bokens huvudsakliga innehåll är också resonemang om kunskap, kunskapstypologier och kunskapsöverföring. Mot den centrala tesen om forskarens uppgift ställer Nyström Gaunt följande teser som alla handlar om förhållanden mellan olika typer av kunskap:

• *Vardagskunskapen får allt svårare att hävda sig både mot yrkeskunskapen och den vetenskapliga kunskapen.* (aa s 14 och 61 ff)

Nyström Gaunt exemplifierar med att vård- och omsorgsarbete överförts från hemmets sfär till den offentliga sektorn med sina yrkesutbildade anställda. Livserfarenhet har ersatts av professionalism som i sin tur till en del bygger på vetenskaplig kunskap. Hon lutar

denna tes mot Emin Tengströms resonemang i *Myten om informationssamhället – ett humanistiskt inlägg i framtidsdebatten* (1987).

• *Avståndet ökar mellan den boende vardagsmänniskan (brukaren) och yrkesmänniskan (den projekterande arkitekten).*

Den enskilda beställaren som samtidigt är brukare blir alltmer ovanlig. Idag syftar begreppet brukaren oftast på en helt okänd uppsättning av olika boendekategorier. Distans och avpersonifiering är till förfång för yrkesmänniskans möjlighet att samla in kunskap som är giltig för just den boendemiljö som är under projektering. Det har blivit allt svårare för projektören att skaffa sig sådan kunskap som krävs för att skapa en bra miljö för en hypotetisk brukare.

• *Yrkeskunskapen är både beroende av den vetenskapliga kunskapen och hotad av den.* (s 14)

Den beprövade erfarenhet, som projektering och byggande förr kunde lita till, räcker inte längre. Därför behövs systematiskt samlad kunskap. Nyström Gaunt anmärker samtidigt att forskningsresultat visserligen kan välkomnas av projektörer, men att alla nya forskningsresultat samtidigt komplicerar vardagen för yrkesmänniskan. Om vetenskapen underlättar eller hotar beror enligt författaren till en del på hur de vetenskapliga resultaten presenteras. Stöder den kreativt arbete eller är den till sin form ett hinder för fantasin? Författarens exempel på kreativitetshinder är kunskap som presenteras okommenterad som lå-neregler eller byggnormer. (s 14)

Det råder både problematiska och konstruktiva förhållanden mellan var-

dagskunskap, yrkeskunskap och vetenskaplig kunskap. De tre kunskapstyperna bildar ett "triangeldrama" (s 17) där en viss kunskapstyp har större möjlighet att hävda sig än en annan. I triangeldramat är ingenting enkelt och entydigt. "Förhållandet är ett samspel på gott och ont" (s 14). Trots att till exempel vetenskaplig kunskap tenderar att ersätta vardagskunskap, finns det allvarliga hinder för att få ut forskningsresultaten i vardagslivet, så att de kommer till nytta. Och gör de inte det, så uppnås inte heller det vetenskapliga kunskapsstyftet: "Att förbättra yrkeskunskap och vardagskunskap genom att ge begrepp och insikter som är användbara i vardagslivet och yrkeslivet." (s 14) Forskningsresultaten stannar i "vetenskapssamhällets teoretiska värld" (s 15).

Visst känner jag igen både mig själv och andra frustrerade forskare, som med stor möda skaffat sig kunskap, som omvärlden inte vill lyssna till. Men Nyström Gaunt faller absolut inte ner i någon ömkan över forskarkollektivets otacksamma (ofta självpåtagna) uppgift att förbättra tillvaron. I stället resonerar hon sig steg för steg igenom hur vi i våra olika roller, som vardagsmänniskor, som yrkeskunniga arkitekter och som forskare förhåller oss till kunskap.

Avhandlingens bidrag

Genom att referera till egna erfarenheter som vardagsmänniska, som yrkesutövare och som forskare bidrar Nyström Gaunt med sin klokhets till förståelsen vardagsmänniskor, praktiker och forskare emellan. I belysningen av egen och

andras forskning och med stöd av common-sense-resonemang behandlar hon ovan nämnda kunskapstyper samt förhållandet mellan vetande, färdighet och förtrogenhet. Hon formulerar begrepp för att göra denna synnerligen mångfasetterade diskussion hanterbar. Slutligen argumenterar hon för särskilda strategier för att göra forskningsresultat praktiskt tillämpbara.

Nyström Gaunt drar ett tungt lass, när hon penetrerar kunskap från olika håll, och därigenom utvecklar sin syn på hur praktiken blir teori och hur den som sådan kan överföras från fall till fall i praktisk handling. Hon diskuterar därmed planeringens grundproblem, som all plan- och byggforskning (enligt John Friedmann) ytterst handlar om:

How knowledge should properly be linked to action. (Friedmann 1987 s 73)

John Friedmann listar två grupper med centrala frågor som berör relationen kunskap – handling. Han menar att problemet med att överföra kunskap till handling måste studeras *både* som ett kunskaps- och som ett handlingsproblem. Ett exempel på en central kunskapsfråga är :

What are the proper claims of that knowledge that is based on the experience of acting in the world and that in its articulate, particularistic and embodied form is sometimes called personal or experimental knowledge (Polany 1962). On what grounds can scientific and technical knowledge, with its presumptive universal validity, claim to be superior to personal knowledge, especially when the application of each knowledge yields a different result? (aa s 43)

Ett exempel på en central handlingsfråga är:

Who are the actors (...) to whom knowledge is being provided? Are they individuals, or

ganisations, collectives? What is the institutional setting in which actors (...) are working? What are the dynamics of their relations with each other? What material interests divide them, and what values are at stake in the actions they contemplate? (aa s 44-45)

Med dessa hänvisningar vill jag poängtera att tillämpbarhetsgapet kan och bör diskuteras på två i grunden olika sätt: Det kan ses som ett problem att föra över kunskap i sådan form att aktörer kan ta den till sig i praktisk-pedagogisk mening. Då blir det centralt att diskutera olika typer av kunskap i förhållande till varandra. Man kan också se tillämpbarhetsgapet som ett handlingsbaserat problem i relationen kunskap – handling. Då blir det centralt att belysa vem som kan vad och vem som handlar i vilket syfte och i vems intresse.

Nyström Gaunt avgränsar avhandlingen kring den första problemformuleringen samtidigt som hon på ett initierat sätt resonerar om kunskaps typerna som rollbaserade, vilket associerar till handlingsdimensionen: Den boende har främst vardagskunskap om boendet. Den projekterande arkitekten utvecklar en yrkeskunskap, medan forskaren producerar vetenskaplig kunskap. Att dessa roller medför olika möjligheter att handla och få inflytande över projekteringsprocessen belyses redan i författarens problemteser punktade ovan. Avhandlingen belyser också på ett intresseväckande sätt varför kunskapsöverföring mellan parterna i byggprocessen är så komplicerad och pekar bland annat på projektörens begränsade möjligheter att råda över resurser som tid/pengar för kunskapsinhämtning och prövning eller tid för kommunikation med brukaren. Att

ändå avgränsa den utan närmare motivering till att behandla kunskap och kunskapsöverföring som en praktiskt-pedagogisk fråga blir då problematiskt, vilket jag återkommer till nedan.

Avhandlingens mest värdefulla bidrag till forskare och praktiker är, som jag ser det, de väl underbyggda argumenten för en klarare ansvarsfördelning mellan arkitektarbete och arkitekturforskning. Det handlar bland annat om forskarens ansvar att bidra med tillämpbar kunskap och inte bara med en rad undersökningsresultat i värsta fall utryckta ur sitt sammanhang och alltför ofta utan koppling till den praktiska verkligheten. Framförallt säger forskningsresultat sällan något konkret om *hur* en förändring kan ske. Hennes förslag till forskaren att gå arkitekten till mötes är:

- Att utveckla 'teorisynteser' till exempel via kunskapsöversikter och genom att sammanställa delresultat till en mer övergripande 'grundad teori' (enligt Nyström Gaunts väl vida definition: Påstående grundade på vetenskapligt arbete) (Gaunt 1989, t ex s 17, 69-73).

- Att åskådliggöra vetenskaplig kunskap så att arkitekten erhåller en repertoire av exempel och förebilder för skissarbetet. Idealt lär arkitekten glimtvis känna de boende. Sådana illustrationer av väsentliga punkter i den vetenskapliga kunskapen benämns 'grundade föreställningar'.

- Att delta i formuleringen av 'grundade rekommendationer' som skiljer sig från till exempel Svensk Byggnorm (nybyggnadsreglerna förelåg inte, när avhandlingen skrevs) genom att de också talar om vad de baseras på. Prakti-

kern kan då på egen hand med sunt förnuft och vetskap om motiven och värderingar bakom rekommendationerna omtolka dem för det enskilda fallet. Idealt ersätts normtvånget med en kunskapsbas.

Visst kan ovanstående sätt att försöka överbrygga 'tillämpbarhetsgapet' tyckas föga upphetsande och närmast självklara. Att *sammanställa, illustrera och motivera* är kända nyckelord för en utredare. Samtidigt vet vi att kunskapsöverföringen från forskaren till praktiker inte fungerar! Att bristerna i kommunikationen dessutom upplevs mycket frustrerande för bägge parter har vi nyligen påmint om bland annat genom Gunnar Silléns och Jerker Lundequists debatt i *AT* nr 8, 9 och 10/89. Varför är det så? Nyström Gaunt resonerar erfaret om detta.

Författarens rekommendationer får ett vidare intresse om de betraktas vid sidan av andra förslag till kunskapsunderlag för projektörer. Någon sådan genomgång som bakgrund till egna förslaget, finns förvånande nog inte. Mycket förenklat har det alltid funnits en balansering mellan uttalade ställningstaganden, *normer*, och fritt val mellan 'goda' exempel, *mönsterböcker*. Dessa två kunskapsprodukter representerar också, grovt sett, den generellt giltiga kunskapsbasen (normer för baskvaliteter) respektive det specifika för olika kategorier och förhållanden (repertoiren av olika mönster). Kunskapsunderlaget har också inneburit en avvägning mellan *fri tillämpning* och *formella krav på anpassning*. I olika tider och samhällen har det ena vägt tyngre än det andra.

Aktuellt i denna avhandling är den

fria tillämpningen. Här återfinns tanken på mönsterboken både i de "grundade föreställningarna" och i de "grundade rekommendationerna". Men till skillnad från mönsterbokstraditionen handlar det här om förslag grundade på systematisk kunskap, där giltighetens räckvidd är uttalad (förutsätter jag) liksom värderingar är uttalade. (Se Gaunt 1989 s 150. Angående mönsterbokstraditionens begränsningar vad gäller sammanblandning av beskrivning och värdering samt dess outtalade giltighet, se Lundequist 1989 s 89).

De "grundade" förslagen om teori-baserad och motiverad information handlar om att dela ut "koden" för hur praktikern ska kunna kombinera den giltiga generella kunskapen med den giltiga specifika för det enskilda fallet. Lyckas det, så är en sida av revolutionen genomförd. Koden säger dock ingenting om hur de boende ska komma till tals eller hur praktikern ska få handlingsutrymme att utforma bostäder med stöd av sin kunskap.

Kunskapstypologier

Kunskap beskrivs och definieras av olika slag i syfte att vaska fram begrepp, som ska vara praktiskt användbara för resonemanget om kunskapsöverföring. Nyström Gaunt behandlar dels "kunskapsformerna" vetande, färdighet och förtrogenhet som kognitiva begrepp (enligt Tore Nordenstam, 1985), dels de tre rollbaserade "kunskapstyperna" nämnda i bokens titel, hämtade från Emin Tengström (1987). Hon utreder förhållandet mellan kunskap enligt två

rollspecifik kognitiv form	VARDAGSKUNSKAP	YRKESKUNSKAP	VETENSKAPLIG KUNSKAP
VETANDE			
FÄRDIGHETS- KUNSKAP			
FÖRTROGEN- HETSKUNSKAP			

Figur 1

begreppstriader, och man ser snart framför sig en matris med till exempel de rollbaserade kunskapstyperna vardagskunskap, yrkeskunskap respektive vetenskaplig kunskap i tabellhuvudena och de kognitiva i radhuvudena (se fig 1). Det ger nio celler. Någon sådan illustration finns dock inte, vilket är synd. På den hade läsaren kunnat sätta fingret för att lättare orientera sig och hänga med i författarens resonemang.

Det hela går i korthet ut på att kunskap enligt de olika rollerne innehåller alla kognitiva kunskapsformer. Samtidigt som Nyström Gaunt aktar sig noga för att i klartext skriva om en form som "bättre" eller mer utvecklad än en annan, så skymtar implicit det processtänkande som väl är svårt att undgå, när man diskuterar i kognitiva termer. Som nämnts tidigare, behandlar inte Nyström Gaunt kunskap som en utvecklingsprocess, utan främst som överföring från en part till en annan, det vill säga mer som ett kommunikationsproblem än ett produktionsproblem. Därför förstår man inte riktigt varför framställningen belastas med resonemangen kring de kognitiva begreppen: 'vetande', 'färdighet', 'för-

trogenhet'. Själv leds jag osökt in på spekulationer om vardagsmänniskans, yrkesmänniskans och vetenskapskvinnans/männens olika blandformer av kunskap. Men författarens avsikt är antagligen bara att belysa hur vi i alla våra roller hämtar in kunskap på flera olika sätt som korresponderar med de olika kognitiva nivåerna, till exempel genom

- skriftlig information,
- praktisk prövning/utövning,
- erfarenhet av situationer.

Likaså kan vi på olika sätt föra ut vår kunskap, till exempel genom att

- skriva/uttala påståenden,
- göra/tillverka något med en viss teknik,
- förhålla sig/handla på ett visst sätt i en viss situation.

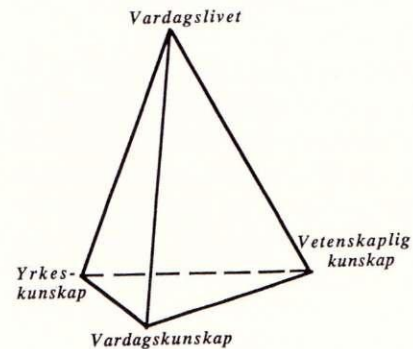
Med tanke på avhandlingens samhällsvetenskapligt inriktade problematisering av kunskap – tillämpning hade det varit rimligt att antingen tona ner framställningen i de kognitiva termerna eller slopa den helt och i stället lyfta fram andra dimensioner hos kunskap som direkt anknyter till sakfrågan, till exempel kunskap – roll – handling.

Rollbaserad kunskap

Då står författaren på fastare mark när hon skriver om hur vi i våra respektive roller lär oss samma sak på olika sätt. Rollerna tilldelar oss olika synsätt. Vi sorterar och prioriterar kunskap olika beroende på om vi bor, ritat bostäder eller forskar om boende. Mellan raderna förstår läsaren att det vore bra för helhetssynen om vi växlade roller, det vill säga utgick från vår vardagserfarenhet av boende när vi ömsom ritade boendemiljöer och forskade i frågan. Det känns upplyftande för oss, som växlar om i livet mellan att utöva arkitektyrket som projektörer, vara hemma med barn och forska om andra boende och andras bostadsprojekt. Och visst kan sådana rollbyten frambringa en eller annan efterlängtd gränsöverskridande generalist. Men, det ligger en fara i övertro på egna rollbyten! Vi byter därmed sällan den för identitet och kunskapsbearbetning grundläggande tillhörigheten till klass, kön, etnisk grupp eller ålderskohort. Att detta inte heller behandlas må hänga samman med avgränsningen mot makt- och intressefrågor.

Huvudparten av boken handlar om förhållandet mellan de olika rollbaserade kunskapsstyperna som vore det ett triangelförhållande mellan 'vardagskunskap', 'yrkeskunskap' och 'vetenskaplig kunskap'. Här utvecklas på ett indirekt sätt och över flera osynliga led den ena kunskapens förhållande till den andra. Men därmed har författaren penetrerat en rad förhållanden mellan kunskapsstyper och rollinnehavare och mellan kunskap och verklighet. Exempel är: Vilket inflytande har *arkitektens yrkes-*

kunskap på bostadsforskningen (som *verksamhet*)? Hur kan bostadsforskningen (som *kunskaps*-produkt) å andra sidan komma *arkitektens yrkes-verksamhet* till del? Detta är inte relationer i en triangel, utan i en sfärisk triad, nämligen tetraedern. I den finns rymd att lägga idéerna på ett plan och verkligheten på ett annat, samtidigt som vardagskunskapen kan hållas analytiskt åtskild från yrkeskunskapen respektive den vetenskapliga kunskapen (se figur 2).

Figur 2

En fjärde storhet har smugit sig in bland de tre apostroferade kunskapsstyperna tillsammans med kunskapsbärarna, nämligen vardagslivet självt. Vi har många nivåer att förhålla oss till: Tre kunskapsstyper (jag bortser här från kunskapsformerna), tre aktörer – arkitekten, forskaren och den boende; vi har slutligen två sidor av livet – vardagslivet och yrkeslivet. Yrkeslivet kan vara vad som helst respektive projektörens och forskarens. Nyström Gaunts reflexioner rör sig i denna mångdimensionella modell och det är spännande. Teoretiskt finns ett otal dialektiska, triadiska och ännu mer komplicerade relationer. Det

vore bra med systematiska motiveringar till varför vissa är mer intressanta än andra. Det är med andra ord svårt att avgränsa ett så komplicerat ämne som avhandlingens, utan fastare teoretisk förankring. Reflexionerna skulle också vinna i tyngd om de byggde på en klarare teoretisk åtskillnad mellan kunskap och verklighet och mellan kunskapstyp och aktör. Kunskap – kunskap kunde byggas på teorier om kunskap medan kunskap – tillämpning skulle vila på teorier om förhållanden mellan den idémässiga överbyggnaden och den faktiska verkligheten. Kommer aktörer in i bilden åtföljs de obönhörligen av intressen etc.

Skillnaden mellan att betrakta de i boken behandlade relationerna som vore de dialoger i ett tvådimensionellt kraftfält (som författaren gör) och att öppna för fler analysdimensioner (som föreslås här) handlar om att osynliggöra respektive poängtera de grundläggande skillnaderna mellan teori och praktik, mellan ord och handling, men också mellan veta, kunna och vilja. Friedmann väljer, som antytts, att studera offentlig planering på två nivåer, en om kunskap och en om handling.

I avhandlingen finns glidningen mellan vardagskunskapen och vardagen i sig samtidigt som tillämpbarhetsdiskussionen avgränsas från handlingsdimensionen. Endast med ett synsätt, där viljan integreras i kunskapen, kan tillämpbarhetsgapet överbryggas genom att sprida lämplig kunskap i praktiskt tillgänglig form. Ett sådant synsätt för paradoxalt nog tanken till ett rationalistiskt och upplyst myndighetsperspektiv som starkt kontrasterar mot det mycket

tydliga nerifrån–inifrån-perspektiv som genomsyrar den empiriska forskning Nyström Gaunt bedrivit.

En mycket rimlig tolkning är istället att Nyström Gaunt i likhet med Friedmann utgår från att tillämpbarhetsgapet *till en del* kan överbryggas med pedagogiska och praktiska medel och *till en del* är en fråga om makt och vilja. Så har hon helt enkelt valt att i avhandlingen koncentrera sig på den förstnämnda delen, låt vara utan teoretisk motivering.

Bostadens kognitiva betydelse

Av de teoretiskt möjliga förhållandena mellan de centrala storheterna (enligt tetraedern) som Nyström Gaunt introducerar i sin avhandling, saknas enbart resonemang om professionalismens och vetenskapens inverkan på vardagskunskapen. Livet i bostaden berörs, men inte hur kunskap utvecklas hos boende i dialog med den ena eller andra byggda miljön. I en fortsatt teoriutveckling skulle jag välkomna kunskap just om hur tänkande och förhållningssätt påverkas av arkitektur. Att det påverkas anses väl numera givet. I nyare forskning om boendets mening och arkitekturens betydelser framskymtar perspektiv på planeringens (för projektör och byggherre oftast oavsiktliga) inverkan på människors väsen. (Se t ex Werne 1987, *Den osynliga arkitekturen*).

Konstnärlig kunskap

När Nyström Gaunt hämtar sina kunskapsbegrepp från Emin Tengström,

lämnar hon den konstnärliga kunskapen utan kommentar. Det är synd. I ett fortsatt arbete bör kunskap om arkitekturen som konst kopplas till den kunskap om människan i arkitekturen, som jag efterlyser ovan. I den dialog mellan mänskliga och byggd miljö, som pågår med eller utan vår kunskap om den, måste väl det som bär dialogen handla om mening, innebörd och betydelser. Vad är det om inte konst? När nu Sverige är världsbäst på kvantitativa data för boende och kvantitativ standard i boendet (det vill säga på både idé och material!) är det väldigt viktigt att även bevaka det konstnärliga.

Att bygga vidare på den egna erfarenheten

I bokens första avhandlande del redogörs för de tre vetenskapliga empiriska studier genom vilka Nyström Gaunt skaffat sig egen erfarenhet som forskare om vardagligt boende. De behandlar barns bostadsanvändning, bostadsvanor och energiförbrukning samt familjekretsens bosättning, umgänge och inbördes omsorg. Genomgången är systematisk och koncentrerad. Budskapet är bland annat att vi, både praktiker och forskare omfattar en rad fördomar om folks vardag; att 'folk' är ett mångtydigt begrepp och att 'vardagslivet' inte är för andra vad det är för mig vilken banal detalj jag än må betrakta.

Läsaren får klart för sig att systematiskt inhämtad, kritiskt granskad och prövbar kunskap om vardagen faktiskt behövs, bland annat på grund av vår egen och andra beslutsfattarens etnocentrism. Hur många visste till exempel

innan familjekretsforskningen började publiceras att så stor del av stadsbefolkningen bodde inom räckhåll för och hjälpte sina närmaste släktingar?

Vidare framgår att det faktiskt är svårt att ta till sig forskningsresultat om vardagslivsfrågor, bland annat därför att resultaten för varje läsare är en blandning av trivialiteter och nyheter. Vad som är trivialt och vad som är nytt i betydelsen förvånande, varierar förstas från läsare till läsare, vilket inte gör det så lätt som Nyström Gaunt kanske hoppas att välja ut de "grundade föreställningarna" åt praktikern. Nog anade vi till exempel att barn med större bostad hade mer varierande inomhuslekar. Men visste vi, att även de barn som bor i småhus med källare och andra "sekundärutrymmen" också är hänvisade till sina rum för att utveckla denna variation? Föräldrar sover i vardagsrummet för att ge tonåringar egna rum, men förskolebarn får sällan leka i vardagsrum (som inte är sovrum) och i synnerhet inte med kamrater. Att tonåringar duschar bort alldeles för mycket vatten, vet vi fyrtilialister med tonåringar i huset, men varför får vi samtidigt energisparråd i brevlådan om att duscha i stället för att bada? Att duscha är ingen i energispartermer entydig sysselsättning. Vår egen vardagskunskap är alltid otillräcklig som underlag för miljöutformning åt andra. Detta betonas mycket tydligt även i kunskapsavsnitten (se t ex s 94 ff).

I ett avsnitt rubricerat "eftertankar" summerar Nyström Gaunt brister och förtjänster med de egna empiriska undersökningarna av vardagslivet. Varje undersökningstekniskt rimlig/nödvändig

avgränsning av en redan från början avgränsad företeelse stympar förstås vardagen. Författaren diskuterar detta med distans och påtalar riskerna, väl medveten om vardagslivsforskningens sårbarhet i den meningen att ett alltför avgränsat vardagligt problem lätt bli förlöjligt och per definition betraktat som ovetenskapligt. Det hade varit spännande om Nyström Gaunt reflekterat erfarenhetsmässigt över vardagslivsforskning som sådan, i förhållande till annan arkitekturforskning.

Avhandlingens omslag med illustration och titel annonserar på ett träffsäkert sätt en vardagslivsforskning som ansluter till sakkunniga kvinnors tradition inom genren i Sverige. Den är vardaglig i meningen lättläst, trivsam och begriplig på ett sätt som jag tror kommer att bidra till ökad förståelse praktiker och forskare emellan. En fristående sammanfattning av reflexionerna med tydligt angivna avgränsningar och med goda illustrationer skulle underlätta ytterligare.

Vardagslivsforskning – med kvinnligt signum

När Louise Nyström Gaunts och Solveig Schulz' avhandlingar samtidigt recenseras ges ett osökt tillfälle att väcka frågan om såväl sättet att forska som vetenskaplighet inom arkitekturområdet även bör diskuteras i ett könsperspektiv.*

* Kön används här i meningen socialt kön; "kvinnor och män inbegripna i en mängd sociala relationer med varandra" (Anna Jonasdottir, 1984).

Att det finns en kvinnlig tradition inom bostadsforskning/utveckling (Åkerman, 1984) är inte märkligare än att det finns en kvinnligt sätt att förhålla sig till boende. Förhållandet är i sin tur kopplat till kvinnors traditionella ansvar för, erfarenhet av och arbete med familj och bostad. Det finns en massiv empiri som visar att vardagslivet knutet till bostaden respektive yrkeslivet kopplat till samhället fortfarande är olika fördelat mellan könen. Att kön är en särskiljande kategori även vid sidan av bostadsfrågan visas bland annat i de senare årens politologiska surveyundersökningar i västvärlden. Enligt dem är kön en av de mest särskiljande faktorerna i politiken (se Jonasdottir 1985 s 20. För svenskt exempel, se Hedlund, 1985).

Centralt för frågan om vetenskaplig tradition och vetenskaplighet är egentligen *inte* om kvinnor har andra uppgifter och intressen än män, utan om vi kan urskilja skillnader i *sättet att forska och bedöma vetenskaplighet*. Däremot kan det senare följa av det förra. Jag utgår enligt ovan (se även Kaul 1989 s 17) från att kön är en av flera grundläggande stratifierande kategorier vad gäller familj och samhälle och övergår till vad det kan innebära för forskningen.

Att bedriva forsknings- och utvecklingsarbete samt bedöma det i ett vetenskapligt kvalitetsperspektiv är en dialektisk process i *kunskap – handling – term*. Enligt Friedmanns analysmetod och Nyström Gaunts redovisningar av erfarenhetsbaserad kunskap, blir socialt kön som erfarenhetsbas en viktig fråga vid studier av den vetenskapliga processen.

Kvinnor lever ett annat vardagsliv än

män. *Vardags-kunskapen* blir därför olika för kvinnor och män i gemen. Den används i yrkesutövningen, även när denna innebär forskning. Vi vet även att yrkeslivet ser annorlunda ut för män och kvinnor, både vad avser sakområde, ställning i hierarkierna och tidsutrymme. Yrkeskunskapen ges olika karakteristika och olika värden.

Hur är det då med *handlingen*, sättet att forska? Som grund för handlandet ligger den kulturellt betingade arbets- och ansvarsfördelningen i samhället. Fördelningen är könsbaserad. I grunden ligger därmed skillnader i intresseområden och kanske även intressemotsättningar (se t ex Jonasdotir, 1987 s 1, Halsaa, 1986 s 42). (Friedmann 1987 s 44 ff, se även om handling ovan.)

I denna kommentar avstår jag från att utveckla ovanstående lakoniska teoretiska påståenden för att övergå till att lista några karakteristika från de bostadsforskningssammanhang, *där kvinnor varit i majoritet* och sålunda mäktat göra sina egna prioriteringar, låt vara som tillfälliga blomningar så länge majoritetsförhållandet varat. Några sådana sammanhang är verksamheten vid Hemmets Forskningsinstitut, skolköksseminarierna och andra utbildningar inom hushållsområdet, Aktiv hushållning, Nordiska kvinnors Bygg- och Planforums "Bygga och bo" konferenser, Forskargruppen för det Nya Vardagslivet, SIBs forskarseminarium "Kvinnor, boende och planering".

Dessa karakteristika är rent deskriptiva och gör inte anspråk på att vara bättre eller sämre än andra. De må ha varit mer eller mindre dominerande/undanträngda med variationer över tid och

mellan olika kretsar, men de har funnits där. Det bestickande är att jag återfinner dessa drag även i Solveigs och Nyström Gaunts respektive forskargärning. Det innebär återigen *inte* att dessa drag tillsammans ger en heltäckande och rättvisande bild av de båda kvinnornas forskning eller avhandlingar. Där finns mycket annat också och kanske är skillnaderna större än likheterna, men dragen finns likafullt. I vad mån de är grundläggande är en empirisk fråga.

Perspektiv som återfinns både i Schulz' och Nyström Gaunts avhandlingar/forskargärningar liksom i de nämnda kvinnokretsarna:

- Helhetssyn, till exempel överbrygga och integrera olika kunskaps- och erfarenhetsområden, mångkunnighet
- Personlig inriktning, det vill säga att välja forskningsfråga utifrån personlig erfarenhet och intresse
- Hög detaljeringsgrad, det vill säga behandling av enstaka eller raden av enstaka bostadskvaliteter och -funktioner
- Nerifrånperspektiv, det vill säga belysning av studier från den boendes utgångspunkter
- Inifrånperspektiv, det vill säga studium av bostadskvaliteter såsom de upplevs inifrån och inifrån den enskilda människans bostad/vardagsliv
- Omsorgs- och hänsynsperspektiv, det vill säga ämnet är omsorg och vård samt hänsyn till både hus och människor, varsamhet
- Hushållning, det vill säga i analysen ingår att väga olika kostnader och kvaliteter mot varandra och att spara.

Några sätt att forska:

- Att öppet utgå från sig själv och sin enskilda erfarenhet

- Att värdera den egna erfarenheten vid sidan av statistiskt underbyggda generaliseringar och till begränsat empiriskt underlag
- Att vara resultatsinriktad framför akademisk, att vara pragmatisk
- Att använda egna praktikinriktade common-sense-resonemang vid sidan av teoretiska analyser
- Att vara noggrann och detaljerad i sina resonemang
- Att arbeta långsiktigt och strategiskt, med stöd av organisationer kvinnorna själva är med och bygger
- Att knyta informella nätverk för att samverka och för att överbygga det egna begränsade sammanhanget.

De angår de små omsorgsfulla nerifrån-inifrån-sammanhangen med personlig anknytning kompletterade genom informella nätverk. Enligt mitt common-sense-resonemang, tycks det logiskt att de som omfattas av nämnda karakteristika, accepterar det enskilda fallet eller små strategiska urval samt lokala sammanhang som ett rimligt empiriskt underlag i det vetenskapliga arbetet. De torde också använda närhet och personlighet som metod, samt ägna sig främst

åt empirisk forskning, där det praktiska resultatet prioriteras. Det begränsade och de små sammanhangen avser både (det utomvetenskapliga) valet av forskningsfråga och det empiriska underlaget för teoribildning (det inomvetenskapliga). En förklaring till det tidigare kan vara att kvinnor problematiserar frågor i de kvinnliga "lilla" sfären. En bakgrund till det senare kan vara att dessa frågor är så lite beforskade i just de nämnda perspektiven att det helt enkelt inte finns relevanta resultat tillgängliga att jämföra med. Litteraturen, den egna erfarenheten och common-sense-resonemang får än så länge ge det stöd det kan.

Om listan med karakteristika är mer giltiga för kvinnor än män inom boende- och bostadsforskning, så torde det också finnas en skiljelinje mellan kvinnors och mäns sätt att bedöma forskning och definiera vetenskaplighet inom området. Jag lämnar den frågan öppen för fortsatt diskussion, kanske redan i det kommande numret av denna tidskrift, som förannonserats med temat "Utvärdering av bostadsforskning".

Annika Schéele

Referenser

- Dranger Isfält, Lena, "Tänk praktiskt så blir det vackert", *Hertha* nr 2 1989.
- Eneroth, Birgitta (red), *Kvinnor om boende och planering*, M:27. Statens institut för byggnadsforskning, Gävle 1989.
- Forskargruppen för det nya vardagslivet, *Det nya vardagslivet*, Nordiska ministerrådet, 1985.
- Friedmann, John, *Planning in the public domain: From Knowledge to Action*, Princeton University Press, USA 1987.
- Halsaa, Beatrice, "Har kvinnor gemensamma intressen?", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 4 1987.
- Hedlund-Ruth, Gun, "Kvinnorörelsens påverkan på lokal politik", *Kvinno-*

- vetenskaplig tidskrift nr 2 1985.
- Hirdman, Yvonne, "Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 2 1988.
- Jonasdotir, Anna, "On the concept of Interest, Women's interests, and the limitations of interest theory", *The political Interest of Gender*, SAGE 1988.
- Jonasdotir, Anna, "Kvinnors intressen och andra värden", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 2 1985.
- Jonasdotir, Anna, Recension av Helga M Hernes: "Staten – Kvinner ingen adgang?" i *Statsvetenskaplig tidskrift* nr 3 1984, (s 285 f, not 2).
- Kaul, Sigrun, "Fysisk planlegging mellom natur – struktur – hverdagsliv", *Arkitekttidningen*, nr 8 1989.
- Kvindelige arkitekter i de nordiske lande, *By och boligforbedring*, Rapport från konferens på Hindsgavl 1981.
- Lundequist, Jerker, "Christopher Alexanders mönsterspråk och den traditionella bebyggelsen i Iran", *Tidskrift för Arkitekturforskning*, Vol. 1, No 4, 1988.
- Lundequist, Jerker, "Herr Gunnar Silléns omvälvning av det vetenskapliga språket". *AT* nr 9 1989.
- Nordenstam, Tore, "Ett pragmatiskt perspektiv på datautvecklingen", i *Datautvecklingens filosofi*, Carlsson och Jönsson bokförlag AB, Stockholm 1985.
- Nordiske kvinders bygge och planforum, *Bygge och bo på kvinners vilkår*. Rapporter från Danmark, Finland, Island, Norge, Sverige, inför konferens i Kungälv 4-6 maj 1979 (stencil).
- (dito), *Rapport från en konferens, Kungälv. 4-6 mai 1979*. Reclamo, 1979.
- (dito), *Det nya vardagslivet, Rapport från kvinnokonferens i Grankulla, Finland, 23-25 augusti 1985*.
- (dito), *Rapport fra kvinnekonferansen Toneheim-Hamar, Norge, 20-23 Augusti 1987*.
- Norska miljøverndepartementet, *Kokebok i folkelig planlegging*, Miljødepartementet 1987.
- Statistiska centralbyrån, *På tal om kvinnor och män, lathund om jämställdhet 1987*, Stockholm 1988.
- Sillén, Gunnar, "Kritik av arkitekturforskningen", *AT* nr 8 1989, samt "Beklämmande att Lungequist inte försöker förstå mig", *AT* nr 10 1989.
- Tengström, Emin, "Behovet av kunskapsintegration" ur *Kunskap för framtiden*, SAR, SIR, LAR 1984.
- Werne, Finn, *Den osynliga arkitekturen*, Vinga Press, [Göteborg] 1987.
- Woolf, Virginia, *A Room of One's Own*, (1929) Grafton Books, London 1977.
- Zita, Jacquelyn, "Feminism och vetenskapsteori – en kritisk granskning", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 2 1988.
- Åkerman, Britta m fl, *Kunskap för vår vardag, utbildning och forskning för hemmen*. Akademilitteratur, Stockholm 1984.

Tiiu Soidre Brink: *Boendets förändring och kollektivt handlande*. Akademisk avhandling för filosofie doktorsexamen vid sociologiska inst på Göteborgs universitet.

Anna Östnäs
Arkitektur, CTH

Den moderna staden ett hinder för kollektiva rörelser?

I sin avhandling *Boendets förändring och kollektivt handlande* söker Tiiu Soidre Brink svar på frågan: Varför deltar hyresgäster inte i större utsträckning i olika projekt som iscensatts för att öka inflytandet över den egna boendemiljön?

Detta är en fråga som många fortfarande ställer sig efter två decenniers försök, mer eller mindre omfattande, mer eller mindre ambitiösa, att på olika sätt skapa tillfällen till "medinflytande", "deltagande", "boendedemokrati" eller vad man nu valt att kalla det. Svårigheterna med att engagera en merpart av de boende är vid det här laget ett väldokumenterat fenomen och ganska många har också försökt förklara det. Två begrepp som ofta använts för att förklara bristen på intresse är "alienation" och "skendemokrati". Antingen har man försökt förstå det som att de boende inte insett sitt eget bästa när de varit ointresserade av de möjligheter som erbjudits eller det motsatta: att de boende gjort rätt i att inte delta eftersom inflytandet ändå inte varit reellt. I det senare fallet har resonemangen förts i termer av "legitimitet" för myndigheter eller bostadsproducenter att genomföra odemokratiska beslut. Författaren anknyter till sådana förklaringar.

I en egen studie av ett försök med hyresgästinflytande i Göteborg konstaterar författaren dels att hyresgästernas deltagande där följer samma mönster som i tidigare försök, det vill säga dels att deltagandet är relativt litet och att det är de mest resursstarka som deltar, dels att hyresgästerna inte fått något större reellt inflytande. I göteborgsförsöket fanns flera faktorer som medverkade till att inflytandet inte kunde bli mer omfattande: Företagets organisation var inte anpassad till den nya beslutsordningen, existerande avtal och förvaltningsrutiner gav inte utrymme för nya beslutsformer, kvartersråden saknade kontroll över beslutens verkställighet. Hyresgästföreningens agerande motverkade dessutom, snarare än medverkade till förändringar i riktning mot större inflytande för hyresgästerna lokalt. I förhållande till kommunen blev kvartersråden främst "legitimerande". (s 7-8)

Författaren har emellertid inte velat nöja sig med dessa förklaringar utan har velat gå ett steg längre för att försöka förstå bristen på engagemang från hyresgästernas sida. Detta gör hon genom att sätta in "deltagandeprojekten" i ett större sammanhang: Det nutida boendet

och de villkor som detta erbjuder för kollektivt handlande.

I stället för "deltagande" väljer författaren "kollektivt handlande" som begrepp att centrera undersökningen av boendets förändringar omkring. Deltagandet, menar hon, betraktas i de flesta studier som hittills genomförts, som något i sig bra vilket innebär att icke-deltagandet är ett icke-handlande som måste förändras. Handlingar utanför de institutionella ramarna uppfattas som störningar. För att komma förbi denna begränsning formulerar författaren i stället den grundläggande frågan: Varför deltar människor faktiskt i gemensamma aktiviteter? Varför och när agerar individer kollektivt? Därmed ställs också gemensamma intressen i motsättning till individuella och enskilda intressen i centrum för analysen.

I en diskussion om två svenska studier och i en intressant genomgång av en rad moderna urbansociologiska teorier undersöks användbarheten av dessa begrepp i analysen av det nutida boendet. I sin kritik av Åke Dauns bok *Boende och livsform* (1980) och Sören Olssons bok *Förorten — grannskapsarbete och förändringsmöjligheter* (1979) och med stöd av urbansociologer som Manuel Castells och Edmond Preteceille uppmärksammas och utvecklas särskilt begreppen "kollektiva nyttigheter" och "kollektiv konsumtion" som viktiga aspekter på staden och boendet i det moderna samhället. Genom den kollektiva karaktären hos många av de lösningar som staten tillhandahåller för att tillgodose reproduktionens behov problematiseras förhållandet mellan det gemensamma och det individuella och

därmed av förutsättningarna för kollektivt handlande. Kollektiva nyttigheter karakteriseras ju just ofta av sin sammansatta karaktär. De kan utnyttjas individuellt av alla men kan bara tillskapas som svar på mångas behov och ofta bara genom gemensamt handlande.

Författarens slutsats är att dagens boende, och förutsättningarna för kollektivt handlande i boendet, dels måste analyseras i relation till hela samhället (produktion, konsumtion och arbetskraftens reproduktion) och dels i hela sin sammansatthet. "Grannskapsenheten kan ses som en rumslig koncentration av och en rumslig samverkan mellan varor och tjänster, varav många är av kollektiv karaktär. Bruksvärdet i denna sammansatta struktur kan endast realiseras i ett sammanhang, samtidigt som de olika ingående delarna kontrolleras (genom ägande, förvaltande, administrativa rutiner etc) av flera olika instanser (t ex kommunala myndigheter och bolag)" sammanfattar författaren sin genomgång av Preteceilles tankar (s 71). Med denna utgångspunkt genomförs sedan en beskrivande analys av förändringarna i stadsboendet i Sverige från den tidiga industrialismen till i dag.

Denna analys har många förtjänster just när det gäller att knyta ihop boendets förutsättningar med ekonomiska och politiska förändringar och den ger en bra bild av hur den sociala bostadspolitikerna växer fram och hur boendet blir en allt mer självständig livssfär (som samtidigt blir allt mer beroende av samhället i övrigt). I förvånansvärt hög grad saknar den emellertid rumslig och arkitektonisk anknytning. Konsekvenserna av detta skall jag återkomma till senare.

Det är denna bild av boendet som sedan blir utgångspunkt för analysen av kollektivt handlande i boendesfären utifrån en modell av den kollektiva handlingsprocessen som bygger på de grundläggande begreppen "gemensamma intressen", "resurser" och "mobilisering". Författaren menar att det finns gemensamma intressen, för alla boende eller för särskilda grupper, som är knutna till bostadsområdet. Det är emellertid framförallt sådana intressen som hör ihop med kollektiva nyttigheter. De boende har gemensamma intressen i tre avseenden. Utifrån samma position på bostadsmarknaden har man gemensamma intressen när det gäller förhållanden som har med denna att göra; hyresgäster har andra intressen än villaägare t ex. Utifrån det egna bostadsområdets perspektiv har man intresse av att området förvaltas väl och fungerar väl (för alla i området). Det finns också ett gemensamt intresse av god tillgänglighet till olika kollektiva nyttigheter utanför bostadsområdet som behövs i den dagliga tillvaron.

Det saknas emellertid i hög grad möjligheter att agera kollektivt för att främja dessa gemensamma intressen. Hyresgäströrelsen kan endast agera när det gäller frågor som är gemensamma för alla hyresgäster, vilket innebär att de lokala gemensamma intressena ofta inte kan beaktas. Dels är dessa intressen till sin karaktär icke-generella, dels är de av ett slag som inte har med hyresgästförhållandet att göra.

De enskilda hyresgästerna saknar ofta drivkrafter för att handla kollektivt, framförallt saknas den sociala integration som är en nödvändig förutsättning

för att man skall ha kunskap om att man har gemensamma intressen. Men också positiva erfarenheter av att agera kollektivt saknas ofta och, inte minst, den tid som behövs för att engagera sig i frågor som ligger utanför vardagsrutinerna. Slutsatsen tycks vara att i ett samhälle där boendet, och reproduktionen överhuvudtaget, är så institutionaliserat som i dagens Sverige, är det också de etablerade institutionernas ansvar att se till att även de svagare grupperna i samhället får sina intressen tillgodosedda eftersom de saknar möjligheter till kollektivt handlande utanför institutionerna. Detta är en följd av att kollektiva nyttigheter i så hög grad kommit att tillgodose reproduktionens behov och av att de kollektiva nyttigheterna kan konsumeras individuellt, utan att skapa solidaritet mellan konsumenterna. Kollektiv mobilisering kan enbart förväntas om förhållandena försämrats drastiskt — och kanske inte ens då.

Bilden av utvecklingen på boendets område pekar på den mycket stora betydelse som de kollektiva nyttigheterna har i dag och på hur detta påverkat och omstrukturerat många av våra handlingar i vardagslivet, också på andra områden än de som är direkt knutna till bostaden. Det är ju inte bara bostäder, kommunikationer, affärer, skolor och daghem som vi kan dra nytta av genom statens försorg utan också till exempel teater, musik, museer, sport och vidareutbildning som ställs till vårt förfogande utan att vi behöver organisera oss lokalt och själva skapa dessa verksamheter. En fråga som emellertid inte diskuteras särskilt utförligt i avhandlingen är i vad mån de kollektiva nyttigheterna motsva-

rar *alla* samhällsmedlemmars behov, eller ens alla hyresgästers behov. Är det så säkert att hyresgäster i ett bostadsområde har gemensamma intressen? Finns det människor i samhället som inte drar nytta av de kollektiva nyttigheter som erbjuds, som har andra behov, andra intressen som de delar med andra, men som inte kan tillgodoses genom kollektiva nyttigheter och som man därför inte ens bryr sig om att försöka få tillgodosedda i till exempel ett "medinflytandeprojekt"?

Författaren antyder sådana grupper bland annat i samband med sin diskussion av utomparlamentariska aktioner men då i termer av strukturförändringar. Jag tror att frågan om deltagande, eller kollektivt handlande, skulle kunna belysas ytterligare genom jämförelser mellan just det institutionaliserade och det utomparlamentariska kollektiva handlandet. Det skulle kanske då visa sig att det inte är fråga om skillnader i graden av hot mot vardagslivet utan om olika grupper som i olika utsträckning kan dra nytta av de kollektiva nyttigheter som samhället kan erbjuda för att tillgodose sina speciella behov i vardagstillvaron.

Kanske skulle också en närmare analys av vilka intressen hyresgästerna i städernas bostadsområden har, visa att det finns grupper som tillgodoser sina behov i vardagen på annat sätt än genom att utnyttja kollektiva nyttigheter. Sådana grupper finns till exempel bland dem som valt att bo kvar i gamla nerslitna stadsdelar, trots att dessa efterhand kommit att sakna mycket av det som normalt förknippas med standard i välfärdssamhället. De mobiliserar till kollektivt handlande när deras existensbe-

tingelser hotas av rivning av sådana bostadsområden. Anpassar de sin livsform till den rådande normen när de tvingas flytta? Eller fortsätter de att lösa sina behov av service, kultur och gemenskap utanför samhällets institutioner?

Jag tror inte att man utan vidare kan slå fast att boende i ett genomsnittligt bostadsområde har gemensamma intressen. "Man är intresserad av ett väl fungerande område, fysiskt och socialt, en väl fungerande bostadsförvaltning" säger Tiiu Soidre Brink bland annat (s 160). Men vad som fungerar väl är alla knappast överens om. För några är det viktigaste lugn och ro, att få vara ifred, att grannarna inte lägger sig i, att få området tillsett av en förvaltare. För andra är det liv och rörelse, att grannarna bryr sig om, att själv ha ansvar för områdets skötsel. Och dessa skillnader hänger inte nödvändigtvis samman med skillnader i klass, inkomst eller utbildning.

Kan en analys av kollektivt handlande i boendet ske utan att bostadens materiella sidor beaktas? Sin historiska genomgång av utvecklingen från den tidiga industrialismen till välfärdssamhällets bostadsplanering gör författaren huvudsakligen utifrån ett politiskt-socialt perspektiv. Bostaden och bostadens omgivning lämnas i stort sett utanför i denna genomgång. Den bild som presenteras är viktig men lika otillräcklig som de boendestudier som stannar vid de materiella (socio-materiella) sidorna av boendet. Författaren har rätt i sin kritik när hon på s 128 säger:

Boendet består alltså av två sidor, en handlande aktiv sida och en sociomateriell begränsande, men också användbar sida. Dessa två sidor bestämmer boendet som helhet.

Enligt mitt förmenande kan man inte förstå boendets "väsen" och boendets förändring enbart utifrån en av sidorna. Tyvärr handlar många boendestudier enbart om de sociomateriella strukturerna, i termer av lägenheter, bostadsmiljö, boendestandard etc. Boendet tenderar då att bli socialt innehållslöst och utan liv. Men man kan inte heller förstå boendet enbart utifrån handlingarna och hur de är relaterade till varandra. Då tenderar livet som försiggår i bostäderna att sväva fritt, och såväl de materiella som de politiska dimensionerna i boendet blir obegripliga.

Frågan är emellertid om inte författaren har tolkat begreppet sociomateria alltför snävt. Är det inte just den betoning av *relationen mellan* det materiella och det sociala som ligger i detta begrepp som måste lyftas fram om vi vill förstå den moderna stadens betydelse för kollektiva rörelser? Jag vill här peka på några försök i den riktningen som gjorts under senare tid som ger ytterligare belysning åt de problem som Tiiu Soidre Brink behandlar i sitt arbete. Björner Torsson diskuterar i en artikel med rubriken "Arkitekturens alldaglighet" (i *Tidskrift för Arkitekturforskning* Vol 1, No 2, 1987) några väsentliga problem som hör samman med just svårigheten att överbrygga motsättningen mellan boendets två sidor i en arkitekturanalys. Eller kanske snarare: Att utveckla ett teoretiskt förhållningssätt utan att behöva lägga en sådan dualism till grund. Utgångspunkt för en sådan arkitekturteori, menar han, är *arkitekturens betydelse* tolkad som fenomenologiskt problem. Den arkitekturforskning som krävs för att utveckla teorin kan bygga vidare på den humanistiska arkitekturforskningstraditionen men också hämta sina teoretiska begrepp och metoder från vetenskapliga och filosofiska traditioner där semiotik, her-

meneutik och fenomenologi blivit betydelsefulla redskap för en forskning som försöker övervinna förenklade kausala tolkningsmodeller.

I två aktuella böcker, där just bebyggelsens betydelse ställts i centrum, kan man också finna användbara uppslagsändrar som kan bidra till en mer fullständig analys och förståelse av betingelserna för "kollektivt handlande" i boendet. (Ingen av dessa hade kommit ut när *Boendets förändring och kollektivt handlande* skrevs.)

I *Mer än tak över huvudet* redovisar Karla Werner (Byggforskningsrådet T2: 1988) en studie av ungdomars syn på sitt boende med utgångspunkt från intervjuer med fyrtio stockholmsungdomar och teorier hämtade från kontinental ungdomsforskning. Kulturell friställning, livsrum och självrepresentation är centrala begrepp i denna tolkning.

Många av de ungdomar som kommer till tals i undersökningen ger uttryck för en kritisk hållning till samhället och stadsmiljön som tar sig extremt individuella uttryck, som personliga iscensättningar frammanade av en ny behovsstruktur, nya villkor för identitetsdaningen. Den leder inte i första hand till kollektiva handlingar inom ungdomskulturen. Detta förhållningssätt formar sig däremot ofta till kritik mot välfärdsstatens "kollektiva nyttigheter" och den moderna staden. Storstadungdomarnas krav på staden som kollektiv nytthet är inte främst att den skall tillhandahålla olika slag av service utan att den skall, genom sin mångfald av människor, rum och händelser, erbjuda möjligheter till kulturella nytolkningar. Ungdomarna behöver stadens människor som publik

och dess rum som scen för mer eller mindre individuella tolkningar av sin situation i samhället. De behöver en plats där motsättningen mellan det offentliga och det privata kan överbryggas på ett vardagligt plan. Dessa kvaliteter saknar de städer som omdanats i välfärdssamhällets anda. Många av ungdomarna uttrycker i intervjuerna denna kritik som en jämförelse mellan Stockholm och andra storstäder som New York och huvudstäderna på kontinenten. Karla Werner pekar här på den omvandling som skett i svenska städer under 1900-talet som en förklaring: "Rummet för kollektivt arbete och samvaro krympte när det drogs upp distinkta gränser mellan privat och offentligt", när kåkbebyggelse "rensades upp" och det "brokiga ersattes av det välordnade och rätlinjiga".

Ungdomens protester tar sig emellertid inte enbart uttryck i individuella iscensättningar. Det finns också många exempel på att just grupper av ungdomar sluter sig samman till kollektiv handling för att protestera mot och försöka förändra sina betingelser. Sådana aktioner är inte lika vanliga i Sverige som utomlands men har förekommit här också under senare år. Exempel på detta är de husockupationer där ungdomarna tydligt demonstrerar sitt avståndstagande till välfärdssamhällets "kollektiva nyttigheter" och för sin rätt att tillgodose vardagslivets behov genom samarbete.

En annan typ av kollektiv handling inriktad på stadsmiljön är det sätt på vilket olika ungdomsgrupper "tar över" och knyter sin samvaro till en viss gata med dess olika lokaler, ett torg, ett stråk, ofta med följden att andra grupper

av stadsbor blir mer eller mindre undanträngda. Vid sidan av stadens materiella (eller sociomateriella) möjligheter och begränsande effekter, dess tillhandahållande av alldeles speciella förutsättningar rent rumsligt, spelar här dess symbolfunktion en oerhörd roll som sammanhållande kraft för en grupp.

Finn Werne diskuterar i boken *Den osynliga arkitekturen* (1987) en rad teorier som på olika sätt försöker förklara relationen mellan människan och arkitekturen. Många av dessa berör just symbolernas kollektiva karaktär. En av de slutsatser han kommer fram till berör också symbolernas betydelse för kollektivt handlande.

En viktig aspekt på vardagslivet är det rutinmässiga. Inom de ramar som omvärlden ger: Naturen, samhället med sina institutioner, stadens struktur, arbetsplatsen, bostadsområdet, bostaden med sina rumsliga begränsningar, inrättar vi oss så att våra dagliga handlingar kan utföras med ett minimum av resurskrävande ställningstaganden. På detta vis får de materiella strukturerna avgörande betydelse för våra dagliga handlingar. Vardagsmiljön blir emellertid också i sig *symbol* för vardagslivet och införlivas som sådan som en del av varje människas identitet. Liksom vardagslivets normsystem kännetecknas symbolmiljön av självklarhet, latens, underförståddhet i vardagen. "Vi ifrågasätter inte byggnadsvolymer, väggarna, dörrarna, fönstren etc utan underkastar oss passivt och utan eftertanke sociomaterialians diktatoriska bestämmningar av vårt handlande. (...) Vi ger upp på förhand inför byggnadsmassornas enorma tyngd och innehåll av nedlagt arbete" (sid

139). I detta förhållningssätt finner Werne en förklaring till att människor inte i högre grad engagerar sig i förändringen av staden: "Det tar tid att frigöra sig från de sociomateriella förtrycket, att övergå från passiva förhållningssätt till ett mer aktivt förhållningssätt, till försvar för en god miljö som hotas eller till ett nyskapande initiativrikt förhållningssätt" (sid 140). Vardagsmiljön blir på så sätt ett hinder för sådant kollektivt handlande som syftar till förändring av bostaden och bostadsområdet eftersom vi då tvingas bryta oss ur vardagens rutinmässiga band.

Arkitekturens symbolvärde har emellertid också stor betydelse för den kollektiva identiteten, och därmed för kollektivt handlande och mobilisering. Werne visar bland annat hur betydelsefullt det är med emotionellt lika lydande symbolsystem för att individen skall känna tillhörighet till en en grupp, en kultur, en plats, känna hemhörighet. "Staden med sitt liv, men också med sin form, blir en del av det egna jaget, av individen och av kulturgemenskapen" (sid 191).

I den gamla staden, där människor var mer bofasta än idag, kunde många

av stadens invånare, även om de hade olika ekonomiska och sociala villkor, "igenkänna sina gemensamma rötter, återfinna identifikationsobjekt och respons för den egna identiteten". Detta gav staden en gemensam karaktär. I dag saknar en stor del av stadens invånare rötter där de bor samtidigt som staden i sig till stor del symboliserar just anonymiteten. Det saknas formmässiga uttryck för den mångfald av kulturer som finns bland dess invånare. Stadsbebyggelsen präglas av allt mer ensartade och auktoritära hustyper och bebyggelsestrukturer som inte någon kan identifiera sig med.

Det kollektiva handlandets dilemma framträder således också med dessa utgångspunkter som det motsättningsfyllda förhållandet att den enda väg som skulle kunna återge stadens bebyggelse identitet och gemenskapsalstrande symbolvärden förefaller omöjlig just på grund av att dessa idag saknas i så hög grad. Så är vi kanske dömda att leva i en stad som inte förmår annat än att utnyttjas som tillfällig uppehållsort präglad av vår individuella längtan efter hemhörighet någon annanstans, som "kollektiv nyttighet", att nyttjas individuellt utan ansvar för det gemensamma.

Anna Östnäs